

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ Β. ΚΡΙΤΖΑΣ

Θραύσματα επιγραφών και γραμματίδια από την Επίδαυρο (Μέρος Α)

Στον Καθηγητή Βασίλειο Λαμπρινουδάκη
και τους συνεργάτες της Ομάδας/Επιτροπής
για την Συντήρηση Μνημείων Επίδαυρου

Το άρθρο αυτό, που για τεχνικούς λόγους δημοσιεύεται σε δύο μέρη, περιλαμβάνει ένα μικρό σύνολο αποσπασματικά σωζόμενων αδημοσίευτων λίθινων επιγραφών και ενεπίγραφων οστράκων. Όλα προέρχονται από τις ανασκαφές και έρευνες στο ιερό του Ασκληπιού της Επίδαυρου, που διενήργησε η Ομάδα Εργασίας (μετέπειτα Επιτροπή) για την Συντήρηση Μνημείων Επίδαυρου του Υπουργείου Πολιτισμού, υπό την Διεύθυνση του Καθηγητή Βασιλείου Λαμπρινουδάκη, κατά τα έτη 1985 – 1988 και 1993. Κατά τα έτη αυτά συμμετείχε στην Ομάδα για ορισμένα διαστήματα και ο υπογραφόμενος, με κύριο τομέα έρευνας την μονώροφη στοά του Αβάτου.¹

Α. Θραύσματα επιγραφών σε λίθο

Τα δημοσιευόμενα κατωτέρω έξι λίθινα θραύσματα βρέθηκαν τον Ιούλιο του 1987 σε επιφανειακά στρώματα αμέσως κάτω από το ασφάλτινο οδόστρωμα του δρόμου που βρισκόταν μεταξύ της Θόλου και του Σταδίου, ο οποίος καταργήθηκε προκειμένου να ενοποιηθεί ο χώρος.

1. Τρία μη συναπτόμενα θραύσματα από υπόλευκο μαρμαροειδή ασβεστόλιθο, που ανήκουν στο ίδιο ενεπίγραφο βάθρο. Αυτό προκύπτει από την ίδια ποιότητα του λίθου και την όμοια κατεργασία της επιφάνειάς του με οδοντωτό εργαλείο (ντισιλιδάκι), από τη μορφή και τις διαστάσεις των γραμμάτων, καθώς και από την ύπαρξη υπολειμμάτων κυματίου όμοιου και στα τρία θραύσματα, τα οποία βρέθηκαν στην ίδια περιοχή. Επί πλέον ο τύπος της αναθηματικής επιγραφής απαντά αυτούσιος και σε άλλες επιγραφές του Ιερού της Επίδαυρου.²

1. Βλ. σχετική πρόδρομη έκθεση: Κριτζάς 1987, 11-14. Ένα μεγαλύτερο θραύσμα οικοδομικής επιγραφής που εντοπίστηκε τότε αποδείχτηκε ότι αποτελούσε τμήμα της ίδιας επιγραφής στην οποία ανήκαν και οι ήδη δημοσιευμένες IG IV² 1, 110 και IG IV² 1, 114. Τα ενοποιημένα πλέον τρία τεμάχια δημοσιεύτηκαν ενιαία σε κοινό άρθρο του υπογραφομένου και του Sebastian Prignitz. Βλ. Kritzas - Prignitz 2016.

2. Όλα τα λίθινα θραύσματα φυλάσσονται προς το παρόν, μαζί με άλλα κυρίως αρχιτεκτονικά ευρήματα της ανασκαφής, σε ενοικιαζόμενη αρχαιολογική αποθήκη («Καλούδη») στο Λιγουριό. Είναι τοποθετημένα στο κιβώτιο 205.

1α. Θραύσμα από το ορθογώνιο ενεπίγραφο επίκρανο βάθρου από υπόλευκο μαρμαροειδή ασβεστόλιθο.³ (Εικ. 1). Σώζει μέρος της επίπεδης άνω και της πρόσθιας ενεπίγραφης επιφάνειας, ενώ όλες οι άλλες είναι ακανόνιστα θραυσμένες. Οι δύο άνω και η κάτω αριστερή γωνία της ενεπίγραφης επιφάνειας φέρουν αποκρούσεις. Στην κάτω πλευρά σώζεται τμήμα καμπύλου κυματίου, που επέστεφε τον στενότερο κυρίως κορμό του βάθρου. Σωζόμενες διαστάσεις: ύψ. 0,16 μ., πλ. 0,186 μ., πάχος 0,135 μ. Ύψος ενεπίγραφης επιφάνειας μέχρι το κυμάτιο 0,14 μ. Σώζονται ελλιπώς τρεις στίχοι. Ύψος γραμμάτων 0,022-0,025 μ., τα Ο = 0,015 μ. Διάστιχο 0,005-0,008 μ. Κάτω από τον τελευταίο στίχο και μέχρι την ακμή του λίθου επάνω από το κυμάτιο υπάρχει κενό 0,045 μ. Τα γράμματα φέρουν τριγωνικούς ακρέμονες. Το κείμενο σε κεφαλαιογράμματα μεταγραφή έχει ως εξής:

[- -]ΟΣ ΛΕΥΚΙΟ[- -]
[- -]Ν ΑΠΟΛ[- -]
[- -]!ΑΙ *vacat*
vacat

Από τα υπόστικτα Ο του στ. 1 σώζονται αντίστοιχα το δεξιό και το αριστερό τμήμα τόξου του κύκλου, ενώ από το υπόστικτο Ι του στ. 3 το κατώτερο τμήμα της κάθετης κεραίας.

1β. Θραύσμα από το άνω δεξιό γωνιακό τμήμα του ίδιου ενεπίγραφου επίκρανου βάθρου.⁴ (Εικ. 2). Σώζει μέρος της άνω, της δεξιάς και της πρόσθιας ενεπίγραφης επιφάνειας, ενώ όλες οι άλλες είναι ακανόνιστα θραυσμένες. Μεγάλο τμήμα του πρώτου στίχου έχει χαθεί λόγω αποκρούσεως. Στην κάτω πλευρά σώζεται επίσης γωνιακό τμήμα καμπύλου κυματίου, που εισέχει κατά 0,022-0,025 μ. από τις κάθετες πλευρές του λίθου. Στην δεξιά πλευρά του λίθου και παράλληλα προς την κάθετη ακμή υπάρχει εγχάρακτη γραμμή. Σωζόμενες διαστάσεις: ύψ. 0,17 μ., πλ. 0,186 μ., πάχος 0,24 μ. Ύψος ενεπίγραφης επιφάνειας μέχρι το κυμάτιο 0,14 μ. Σώζονται ελλιπώς δύο στίχοι. Ύψος γραμμάτων 0,022 μ., το Π = 0,018 μ., το Ω = 0,016 μ. Διάστιχο 0,012 μ. Δεξιά και κάτω από τον τελευταίο στίχο υπάρχει κενό. Τα γράμματα φέρουν τριγωνικούς ακρέμονες. Το κείμενο σε κεφαλαιογράμματα μεταγραφή έχει ως εξής:

[- -]ΓΟ[- -]
[- -]ΗΠΙΩΙ *vacat*
vacat

Από το υπόστικτο Η σώζεται η δεξιά κάθετη κεραία.

1γ. (Εικ. 3). Μικρό θραύσμα από το ίδιο ενεπίγραφο επίκρανο βάθρου.⁵ Σώζει μέρος της επίπεδης πρόσθιας ενεπίγραφης επιφάνειας, ενώ όλες οι άλλες είναι ακανόνιστα θραυσμένες. Στην κάτω πλευρά σώζεται μικρό τμήμα καμπύλου κυματίου, που εισέχει από την ακμή. Σωζόμενες διαστάσεις: ύψ. 0,10 μ., πλ. 0,205 μ., πάχος 0,043 μ. Σώζονται ελλιπώς δύο στίχοι, από τους οποίους ο πρώτος διατηρεί ίχνη δύο γραμμάτων. Ύψος γραμμάτων 0,022-0,025 μ., διάστιχο 0,006 μ. Κάτω από τον τελευταίο στίχο και μέχρι την ακμή του λίθου επάνω από το

3. Προς διευκόλυνση μελλοντικών μελετητών δίνονται τα ανασκαφικά στοιχεία από το δελτίο καταγραφής. Αρ. 14872. Ημερομηνία εύρεσης 7-7-1987. Τομή Α12, ομάδα Π76. Ημερολόγιο Θόλος IV, σ. 18.

4. Αρ. 14880. Ημερομ. εύρεσης 9-7-1987. Τομή Λ1, ομάδα Π79. Ημερολόγιο Θόλος IV, σ. 23.

5. Αρ. Ε3 (από ομάδα αρχιτεκτονικών μελών Α39). Ημερομηνία εύρεσης 13-7-1987. Τομή Κ14, ομάδα Π85. Ημερολόγιο Θόλος IV, σ. 31.

κυμάτιο υπάρχει κενό 0,043 μ. Τα γράμματα φέρουν τριγωνικούς ακρέμονες. Το κείμενο σε κεφαλαιογράμματα μεταγραφή έχει ως εξής:

[- -]ΣΡ[- - - -]
vacat ΥΓΙ[- -]
vacat

Από το υπόστικτο Σ σώζεται η κάτω ελαφρώς καμπυλούμενη κεραία, ενώ από το υπόστικτο Ρ το κατώτερο τμήμα της κάθετης κεραίας.

Από τον συνδυασμό των αποσπασματικών κειμένων των τριών θραυσμάτων και κυρίως από το όνομα [- -]ος Λευκιο[- -] μπορεί να αποκατασταθεί με βεβαιότητα το κείμενο της αναθηματικής επιγραφής του βάθρου:

[Λεύκιος Μόμμι]ος Λευκί[υ στρατη]γός[ς]
 [ὑπατο]ς Ρ[ωμαίω]ν Ἀπόλ[λωνι, Ἀσκλη]ηπιῶι,
 Ὑγι[ε]ῖαι.

Πρόκειται για κοινότατο τύπο ανάθεσης στην κύρια λατρευτική τριάδα της Επίδαυρου, γνωστό από πολλές επιγραφές. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το γεγονός ότι στο ιερό του Ασκληπιού βρέθηκαν και άλλες ταυτόσημες αναθηματικές επιγραφές του ίδιου Ρωμαίου στρατηγού υπάτου Lucius Mummius L. filius, που έμεινε στην ιστορία ως ο πορθητής και καταστροφέας της Κορίνθου το 146 π.Χ., με συνακόλουθη την κατάργηση της Αχαϊκής Συμπολιτείας, γεγονός που του προσέδωσε την επωνυμία Ἀχαϊκός (Achaicus).⁶ Μάλιστα κατά προσφιλή του τακτική, ο Μόμμιος (ή ενδεχομένως κατ' εντολήν του και εντόπιοι αξιωματούχοι που ήθελαν να τον κολακεύσουν) χρησιμοποιούσε συχνά υπάρχοντα ήδη ανάθημα, τα οποία ανέθετε ξανά ως δικά του, χαράζοντας αναθηματικές επιγραφές πάνω στα ίδια ή τις βάσεις και τα επίκρανά τους, πολλές από τις οποίες σώθηκαν παράλληλα με τις αρχικές επιγραφές. Ήθελε με τον τρόπο αυτό να δηλώσει την εξουσία που είχε ως κατακτητής να διαθέτει κατά βούληση τα υλικά αγαθά στις περιοχές που κατέκτησε, τα οποία μπορούσε είτε να τα στείλει στη Ρώμη, όπως για παράδειγμα τα έργα τέχνης από την Κόρινθο, τις Θεσπές και αλλού, είτε να τα αναθέσει στους θεούς ωσάν να του ανήκαν.⁷ Στην δική μας περίπτωση δεν αποκλείεται η αρχική αναθηματική επιγραφή να ήταν γραμμένη πάνω στον κυρίως κορμό του βάθρου.⁸

Στην Επίδαυρο γνωστότερη είναι η περίπτωση της οικειοποίησης και εκ νέου ανάθεσης του εντυπωσιακού μνημείου σε μορφή πλώρας πολεμικού πλοίου, ιδρυμένου πάνω σε κυματοειδή βάση ΒΑ του ναού του Ασκληπιού. Το ανάθημα αυτό, γνωστό στην βιβλιογραφία και ως *monumentum navale*, πιστεύεται ότι ιδρύθηκε αρχικά από τους Επίδαυριους σε ανάμνηση μιας ναυτικής νίκης ίσως επί του τυράννου της Σπάρτης Νάβιδος μετά το 206 π.Χ. Φέρει τέσσερες επιγραφές σε διάφορα σημεία, από τις οποίες η D που χαράχτηκε από τον Μόμμο στο κύτος

6. Βλ. *RE* XVI.1 (Stuttgart, 1933), s.v. *Mummius* 7a, Nachträge, στήλες 1195-1206 (F. Münzer). Για τον τίτλο *στρατηγός ὑπατος*, που αποδίδει τον λατινικό *consul*, βλ. κυρίως Holleaux 1918.

7. Παλιά γνώμη του G. De Sanctis, που υιοθετεί ο Knoepfler 1991, 270. Για επαναχρησιμοποίηση βάθρων ειδικά στην Επίδαυρο βλ. Griesbach 2014, 55-69.

8. Ανάλογη παρατήρηση κάνει και ο Πετράκος 1997, σ. 342 για δευτερογενή ανάθεση του Μομμίου στον Ωρωπό.

του πλοίου σώζεται ακέραιη και είναι αυτολεξεί όμοια με την δική μας, με ελαφρώς διαφορετική διάταξη των στίχων.⁹

Λεύκιος Μόμμιος Λευκίου
στρατηγός ὕπατος Ῥωμαίων
Ἀπόλλωνι, Ἀσκληπιῶι, Ὑγείαι.

Ἀλλά πανομοιότυπο κείμενο και με την ίδια ακριβώς διάταξη στίχων φέρει και μία τρίτη επιγραφή σε επίκρανο βάσης αναθήματος, που βρέθηκε βόρεια από τον ναό του Ασκληπιού, πίσω από την εξέδρα με τις επιγραφές *IG IV² 1, 659-661*.¹⁰ Το γεγονός ότι στην άνω επιφάνεια του επικράνου υπάρχουν τόρμοι για την στήριξη ποδών μικρού αγάλματος, αλλά και άλλα λαξεύματα και οπές με μολυβδοχόηση, σημαίνει ότι η βάση έφερε ήδη ανάθημα όταν την σφετερίστηκε ο Μόμμιος για την χάραξη της δικής του αναθηματικής επιγραφής. Το ύψος γραμμάτων και των τριών ταυτόσημων επιγραφών είναι της ίδιας μικρής σχετικά τάξης μεγέθους, πράγμα που σημαίνει ότι γράφτηκαν ταυτόχρονα πιθανώς από τον ίδιο χαρακτή.¹¹ Ίσως η ανάθεση να έγινε με την ευκαιρία επίσκεψης του Μομμίου στο ιερό της Επιδαύρου, για την οποία όμως δεν έχουμε ρητή μαρτυρία.¹² Η αναγραφή του τίτλου *στρατηγός ὕπατος* σημαίνει ότι και οι τρεις ταυτόσημες αναθέσεις της Επιδαύρου έγιναν το 146 π.Χ., έτος της υπατείας του Μομμίου.¹³

Ἄλλο παράδειγμα πολλαπλών αναθέσεων του Μομμίου σε ιερά, με όμοιο τύπο αναθηματικής επιγραφής κατά περίπτωση, έχουμε από την Ολυμπία, όπου οι Ηλείοι είχαν ιδρύσει προς τιμήν του ανδριάντα στο ίδιο βάθρο με τους δέκα Ῥωμαίους *legati*.¹⁴ Βάθρο τιμητικού έφιππου ανδριάντα του Μομμίου βρέθηκε και στην Αγορά του Ἄργους, το οποίο πιθανώς είχε και ο ίδιος επισκεφθεί, και στο οποίο έστειλε επιστολές για την ρύθμιση θεμάτων σχετικών με τους Διονυσιακούς Τεχνίτες.¹⁵ Σημαντικές επιγραφικές μαρτυρίες από την Ερέτρια και το ιερό της Αρτέμιδος στην γειτονική Αμάρυνθο πιστοποιούν ότι στην πόλη αυτή ο Μόμμιος έτυχε ακόμη μεγαλύτερων τιμών, δεδομένου ότι είχε καθιερωθεί λατρεία και τέλεση αγώνα δρόμου προς τιμήν του.¹⁶

Εκτός των ανωτέρω, αναθέσεις του Μομμίου χαραγμένες κατά κανόνα πάνω σε παλαιότερα αναθήματα έχουν βρεθεί και σε πολλές άλλες ελληνικές πόλεις και ιερά.

9. Βλ. *IG IV² 1, 306 (A, B, C, D)*, πρβλ. και *Prolegomena*, p. XXVIII. Για το ίδιο μνημείο βλ. Peek 1969, σ. 72-73, αρ. 129 και φωτογραφίες πίν. XXIV, εικ. 39 (επιγραφή του Μομμίου) και 40 (γενική άποψη του μνημείου). Πρβλ. (*Der Neue*) Overbeck 2014, τ. 3, αρ. 2455.

10. Βλ. Peek 1972, σ. 30-31, αρ. 47, πίν. XIII, εικ. 29-30. Στον στ. 3 ο Peek δίνει την ανάγνωση Ἀσκληπιῶι, αλλά από την φωτογραφία λεπτομέρειας Abb. 30 είναι σαφές ότι ο λίθος γράφει Ἀσκληπιῶι.

11. Γενικά, όπως παρατηρεί και ο Knoepfler 1991, 270, τα γράμματα των πρόσθετων αναθηματικών επιγραφών του Μομμίου είναι μικρού μεγέθους.

12. Υπάρχει βέβαια η μαρτυρία του Πολύβιου για περιοδείες γενικά του Μομμίου ανά τις ελληνικές πόλεις (επομένως και τα ιερά) και για τιμές που του γίνονταν στην κάθε μία (39, 6.1): "Ότι ο στρατηγός τῶν Ῥωμαίων μετὰ τὸ χωρισθῆναι ἐξ Ἀχαΐας τὸ συνέδριον, ἐπισκευάσας τὸν ἐν Ἰσθμῶ τόπον καὶ κοσμήσας τὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ Δελφοῖς νεῶν ταῖς ἐξῆς ἡμέραις ἐπεπορεύετο τὰς πόλεις, τιμῶμενος ἐν ἐκάστη καὶ τυγχάνων τῆς ἀρμοζούσης χάριτος.

13. Βλ. πρόχειρα τους *Fasti consulares* για το έτος 146 στο Samuel 1972. Δεύτερος ὕπατος το ίδιο έτος ήταν ο Cn. Cornelius Lentulus.

14. Βλ. *InO 278-281* (αναθήματα του Μομμίου). *Syll.*³ 676 (βάθρο ανδριάντων).

15. Για το βάθρο βλ. Piérart - Thalmann 1980, 275-278, αρ. 6. (SEG 30, 365). Για τις επιστολές βλ. μεταξύ άλλων Κριτζάς 1972, 126. *SEG* 31, 307. 48, 405. 50, 359.

16. Βλ. Knoepfler 1991, ειδικά σ. 260-263.

Ενδεικτικά αναφέρουμε τη Θήβα, το ιερό του Ισμηνίου Απόλλωνος, τις Θεσπιές, την Τανάγρα, την Αυλίδα (βάση ίσως φερμένη από αλλού), τον Ωρωπό, την Τεγέα.¹⁷

2. (Εικ. 4). Γωνιακό θραύσμα από λευκό, πολύ λεπτόκοκκο ασβεστόλιθο.¹⁸ Σώζει μέρος της πρόσθιας ενεπίγραφης και της δεξιάς πλευράς, που είναι τέλεια λειασμένες, καθώς και της πάνω που είναι κατεργασμένη με οδοντωτό εργαλείο, ενώ όλες οι άλλες πλευρές είναι σπασμένες. Σωζόμενες διαστάσεις: ύψ. 0,185 μ., πλ. 0,079 μ., πάχος 0,075 μ. Σώζονται ελλιπώς τρεις στίχοι, από τους οποίους ο πρώτος που διατηρεί ίχνη δύο γραμμάτων (το δεύτερο μάλλον διαχωριστικό σύμβολο) έχει υποστεί απολάξευση (*rasura*). Ύψος γραμμάτων 0,047 μ., διάστιχο 0,014 μ. Τα γράμματα είναι μεγαλοπρεπούς εμφάνισης, με μεγάλους διακοσμητικούς ακρέμονες σε κάθε απόληξη κεραίας ή ακμή. Στον στ. 2 τα γράμματα Τ και Ρ έχουν χαραχτεί ως σύμπλεγμα. Το κείμενο σε κεφαλαιογράμματη μεταγραφή και με ανάλυση του συμπλέγματος έχει ως εξής:

vacat
[- -]Α • *vac.*
[- -]ΤΡΑ
[- -]ΟΝ
- - - -

Η βιβλιογραφική αναζήτηση οδήγησε στο συμπέρασμα ότι το θραύσμα πρέπει να προσαρμόζεται στην άνω δεξιά γωνία του τιμητικού βάθρου για τον αυτοκράτορα Αδριανό (*IG IV² 1, 606*), τα γράμματα της επιγραφής του οποίου χαρακτηρίζονται ως *litterae magnificae*. Επί πλέον ο Καββαδίας κατά την πρώτη δημοσίευση της επιγραφής είναι ο μόνος που σημειώνει ότι η πρώτη λέξη, *Αὐτοκράτορα*, είχε απολαξευτεί.¹⁹ Η απόδοση του θραύσματος στην *IG IV² 1, 606* επαληθεύτηκε απόλυτα με επί τόπου δοκιμαστική συγκόλληση. (Εικ. 5). Η φωτογραφία είναι διδακτική, εκτός των άλλων, γιατί δείχνει πόσο η ατμοσφαιρική οξείδωση και οι μύκητες που αναπτύσσονται σε λίθους που έχουν μείνει για αρκετό καιρό στο ύπαιθρο αλλοιώνουν το χρώμα του λίθου. Το νέο θραύσμα απλώς συμπληρώνει την άνω δεξιά γωνία του βάθρου και καθιστά την επιγραφή ακέραιη, χωρίς όμως να προσθέτει νέα στοιχεία, δεδομένου ότι τα γράμματα που διασώζει είχαν ήδη εύκολα συμπληρωθεί στο κυρίως κείμενο. Σημειώνεται ότι το ύψος των γραμμάτων μειώνεται σταδιακά σε κάθε διαδοχικό στίχο. Οι πρώτοι στίχοι του κειμένου μεταγράφονται πλέον ως εξής (υπογραμμίζονται τα γράμματα του νέου θραύσματος):

Αὐτοκράτορα •
2 Καίσαρα θεοῦ Τρα-
ϊανοῦ Παρθικοῦ υἱόν,
4 θεοῦ Νερούα υἱωνόν,
(κλπ.)

17. Για τις σχετικές βιβλιογραφικές παραπομπές βλ. *Syll.*³ 676, με την σημείωση. Broughton I, 1951, 465-466, 470. Broughton II, 1952, 593, 643. Broughton III, 1986, 146. (Ελληνικές και λατινικές φιλολογικές και επιγραφικές μαρτυρίες για την σταδιοδρομία, τις τιμές και τα αναθήματα του Μομμίου). Philipp 1979, 201-202 και σημ. 45 (φιλολογικές και επιγραφικές μαρτυρίες για τον Μόμμο και τη σχέση του με Ελληνικές πόλεις). Piérart - Thalmann 1980, 278. Knoepfler 1991, 269-276 (με λεπτομέρειες κυρίως για τις πόλεις της Βοιωτίας). Πετρόκος 1997, 342.

18. Αρ. Ε2 (από ομάδα αρχιτεκτονικών μελών Α37). Ημερομηνία εύρεσης 10-7-1987. Τομή Λ2, ομάδα Π82. Ημερολόγιο Θόλος IV, σ. 27.

19. Cavvadias 1891, σ. 72-73, αρ. 226.

Η επιγραφή IG IV² 1, 606 προς τιμήν του Αδριανού πρέπει μάλλον να χαραχτηκε το 124 μ.Χ., έτος της πρώτης επίσκεψής του ως αυτοκράτορα στην Ελλάδα, κατά την οποία περιόδευσε και την Πελοπόννησο. Για την χάραξη, που έγινε από την πόλη των Επιδαυρίων προκειμένου να ιδρυθεί ανδριάντας του τιμώμενου, χρησιμοποιήθηκε η πίσω όψη του ενός από τους δύο συναπτόμενους ενεπίγραφους κυβόλιθους προϋπάρχοντος βάρθρου με ανδριάντα του βασιλιά της Μακεδονίας Αντίγονου Δώσωνος, στους οποίους είναι χαραγμένη η τιμητική επιγραφή IG IV² 1, 589 του 222 π.Χ. και βρίσκονται ακόμη in situ στον χώρο Δυτικά του Κτηρίου Ε. Είναι χαρακτηριστικό ότι τρία θραύσματα από το κεντρικό τμήμα της αρχικής αυτής επιγραφής είχαν αποσπασθεί ήδη κατά την αρχαιότητα και εντοπίστηκαν και ταυτίστηκαν από τον W. Peek, ο οποίος προχώρησε σε επιτυχή δοκιμαστική συγκόλληση.²⁰

Σημειώνουμε πάντως ότι η πρακτική της επαναχρησιμοποίησης υφιστάμενων βάρθρων για την ίδρυση τιμητικών ανδριάντων Ρωμαίων αξιωματούχων, με προσθήκη ή επιχάραξη επιγραφών, συνεχίστηκε και στα αυτοκρατορικά χρόνια.²¹ Μια εντελώς ιδιαίτερη περίπτωση επαναχρησιμοποίησης βάρθρου που έφερε ανδριάντα ποιήτριας, μάλλον του ύστερου 3ου αιώνα π.Χ., έχουμε από την Κω. Στο βάρθρο χαραχτηκε τον 1ο αιώνα μ.Χ. τιμητική επιγραφή για μια άλλη ποιήτρια, χωρίς να απομακρυνθεί ο ανδριάντας της πρώτης. Προστέθηκε απλά η διευκρίνιση ότι το άγαλμα απεικονίζει την αρχική κάτοχο.²²

3. Θραύσμα από το άνω δεξιό γωνιακό τμήμα ενεπίγραφου βάρθρου από υπόλευκο ασβεστόλιθο.²³ (Εικ. 6). Σώζει μέρος της άνω, της δεξιάς και της πρόσθιας ενεπίγραφης επιφάνειας, οι οποίες είναι επίπεδες, κατεργασμένες με οδοντωτό εργαλείο (ντισιλιδάκι) ενώ όλες οι άλλες είναι ακανόνιστα θραυσμένες. Μεταξύ του σύμφυτου πλακοειδούς επικράνου και του κυρίως κορμού του βάρθρου μεσολαβεί έξερρη ταινία. Σωζόμενες διαστάσεις: ύψ. 0,23 μ., πλ. 0,20 μ., πάχος 0,16 μ. Σώζονται ελλιπώς τρεις στίχοι, από τους οποίους ο μεσαίος διατηρεί ένα μεμονωμένο γράμμα, πιθανότατα σύμβολο συντομογραφίας (Κ), όμοιο με το τελευταίο επίσης μεμονωμένο σύμβολο του πρώτου στίχου. Ύψος γραμμάτων 0,047 μ., διάστιχο 0,019 μ. Το κείμενο σε κεφαλαιογράμματη μεταγραφή έχει ως εξής:

[- -]ΩΙ Κ *vac.*

[- -]*vac.* Κ *vac.*

[- -] . [.]Ν

Το ωμέγα είναι ανοικτού τύπου (Ω). Το ίχνος γράμματος στον στ. 3 που σημειώνεται ως τελεία είναι η απώληξη μιας λοξής προς τα πάνω κεραίας. Από το υπόστιχο Ν σώζεται η δεξιά κεραία και η ακμή της γωνίας των άλλων δύο. Όλα τα γράμματα φέρουν ακρόμονες. Η αποσπασματικότητα του κειμένου και η παρουσία των συμβόλων Κ δεν επιτρέπουν την ασφαλή ταύτιση του είδους και την συμπλήρωση της επιγραφής, επιτρέποντας μόνο κάποιες υποθέσεις

20. Βλ. Peek 1969, σ. 113-114, αρ. 250, πίν. XLV, εικ. 76-77.

21. Για τέτοιες περιπτώσεις επαναχρησιμοποίησης βάρθρων κατά την εποχή του Αυγούστου και των Ιουλιών – Κλαυδίων στην Αθήνα βλ. Shear 2007, η οποία πιστεύει ότι εθεωρείτο τιμή και καταξίωση να στηθεί ένας ανδριάς σε βάρθρο ενός παλαιού επιφανούς προσώπου, γιατί κατ' αυτόν τον τρόπο ο νέος κάτοχος θα προσελάμβανε ένα μέρος της αίγλης του. Γενικά για επαναχρησιμοποιήσεις βάρθρων βλ. στην βιβλιογραφία Griesbach 2014.

22. Βλ. IG XII 4, 845 (SEG 54, 787).

23. Αρ. 14882. Τομή Β13.

εργασίας. Αν τα Κ δεν είχαν την λοξή απόφυση, θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως αλφαβητικοί αριθμοί με την αξία του 20, συντομογραφία κάποιας ποσότητας ή μέτρου χωρητικότητας, όπως εντελώς ενδεικτικά κ(οτύλη), κ(εράμιον), κ(όφινος), ή συντομογραφία κάποιας άλλης λέξης από τις πολλές που παραθέτει ο Avi Jonah.²⁴ Σε πολλές όμως περιπτώσεις το ψηφίο Κ αυτούσιο στην απλή του μορφή ή με κάποιου είδους ευθύγραμμη ή καμπυλόγραμμη απόφυση στην κάτω λοξή κεραία του αποτελεί σύμβολο συντομογραφίας του συνδέσμου κ(αί), τόσο σε παπύρους όσο και σε επιγραφές.²⁵ Ιδιαίτερα δύο μεταγενέστερα παραδείγματα του συμβόλου Κ ως συντομογραφίας του κ(αί), που δίνει ο Avi – Jonah είναι σχεδόν εντελώς όμοια με τα δικά μας. Απαντούν και τα δύο στην ίδια κτητορική επιγραφή του 529 μ.Χ. χαραγμένη σε tabula ansata στο ανώφλιο θύρας της ακρόπολης του Νοτίου Haurân της Συρίας.²⁶

Αν πράγματι τα δύο Κ είναι συντομογραφίες του κ(αί), θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε την επιγραφή μας αναθηματική, που έχει στον στ. 1 την κατάληξη της δοτικής του ονόματος θεού ακολουθούμενη από τον σύνδεσμο κ(αί), όπως εντελώς υποθετικά και ενδεικτικά:

[- - - - - Ἄσκληπι:]ῶι κ(αί)
 [‘Υγείαι; - - - - -] κ(αί)
 [- - - - -] . [.]Ν

Δεν επιχειρώ άλλες πιθανές συμπληρώσεις λόγω της αβεβαιότητας. Προβληματίζει πάντως το γεγονός ότι τα Κ είναι μεμονωμένα και σε απόσταση από τα προηγούμενα γράμματα, ενώ σε άλλες επιγραφές και παπύρους η συντομογραφία αυτή ως και βρίσκεται κανονικά σε σειρά με τα άλλα γράμματα του κειμένου. Δεν μπορεί επομένως να αποκλειστεί η περίπτωση τα Κ να δηλώνουν ποσότητα ή μέτρα χωρητικότητας.²⁷ Ίσως κάποτε να βρεθούν και άλλα θραύσματα της επιγραφής που θα φωτίσουν το μυστήριο.

4. Μικρό θραύσμα από υπόλευκο ασβεστόλιθο, που σώζει τμήμα της άνω πλευράς και της πρόσθιας ενεπίγραφης όψης και έχει όλες τις άλλες πλευρές θραυσμένες.²⁸ (Εικ. 7). Σωζόμενες διαστάσεις: ύψ. 0,088 μ., πλ. 0,08 μ., πάχος 0,072 μ. Ύψ. γραμμάτων Σ = 0,027 μ., Κ = 0,03 μ. Η χάραξη των δύο σωζόμενων γραμμάτων είναι αβαθής:

[- -]ΣΚ[- -]

Η αποσπασματικότητα της διατήρησης δεν επιτρέπει καμία ασφαλή συμπλήρωση.

(Συνεχίζεται. Βιβλιογραφία και αγγλική περίληψη παρατίθενται στο τέλος του Μέρους Β).

24. Avi – Jonah 1939, 73-74. Γενικά η προσθήκη παρόμοιας λοξής γραμμής στο κάτω μέρος της δεξιάς κεραίας και άλλων γραμμάτων είναι δήλωση συντομογραφίας.

25. Βλ. τις διάφορες παραλλαγές στον Avi – Jonah 1939, 74, 76. Για το κ = κ(αί) σε αττικές επιγραφές βλ. Threatte 1980, 431.

26. Βλ. Littmann 1907, σ. 23, αρ. 18 (με πανομοιότυπο σχέδιο).

27. Πρβλ. IG IV² 1, 92.

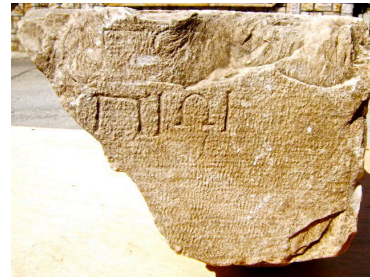
28. Αρ. Ε1 (από ομάδα αρχιτεκτονικών μελών Α39). Ημερομηνία εύρεσης 8-7-1987. Τομή Α13, ομάδα Π78. Ημερολόγιο Θόλος IV, σ. 21.

Εικ. 3. Θραύσμα 1γ.

Εικ. 1. Θραύσμα 1α.

Εικ. 2. Θραύσμα 1β.

Εικ. 4. Θραύσμα 2.

Εικ. 5. Το θραύσμα 2 προσαρμοσμένο στο βάθρο της IG IV² 1, 606.

Εικ. 6. Θραύσμα 3.

Εικ. 7. Θραύσμα 4.